

**HALOR
KA BUROM BA LA JAH
BYNTA I**

M.B.Jyrwa

1998

HALOR
KA BUROM BA LA JAH
BYNTA - I

M.B. JYRWA

Sien shon ba nyngkong
1998

KI LYNNONG

	sla
Ka Jingkynthoh	i - v
Shikyntien na ka Nongthoh	vi - vii
I Jingkynthoh Lyngkot	viii
1. Ka Epik	1 - 7
2. Ka Jingkyrpad	8 - 18
3. Ka Phang Pdeng	19 - 29
4. Ka Plot/Ka Shynrong jong ka Poim	30 - 34
5. Ka Jinglangdong ki Jingjia	35 - 52
6. U Jom	53 - 72
7. Ka Burom Ba La Jah : ka Allegory	73 - 94
8. Ka Ri Myngkoi : Ka Geography	95 - 107

(i)

Ka Jingkynthoh

Ka jingkynthoh lyngkot halor ka kot thymmai I Prof. H. Warmphaign Sten kaba la jer **La Dkut Sohpet**. Ka **La Dkut Sohpet** (1996) ka dei **Ka Burom Ba La Jah**, **Kitab 4 & 5**.

Nyngkong eh nga pynpaw ia, ka jingkmén kaba khrav haba la ong ia nga da u nongthoh ban kren ei ei halor jong kane ka kot **La Dkut Sohpet** (1996) ha kane ka sngi ha kaba yn pyllait paitbah ia ka. Nga shim ia kane kum ka kabu kaba don burom ban kren ei ei halor ka jingtrei kaba nga ha lade hi nga da khein kor eh.

Ha ka shuti lyiur (July 1996) haba kane ka **La Dkut Sohpet** ka dang ha Press, nga la ioh lad ban pule bniah ia ka na ka copy ba la shu type, ryngkat bad I Professor Sten hi bad dei halor kane hi ba ngan kren ei ei mynta.

Kaba ngan kynthoh hangne kan long tang katto katne ki mat kiba kham kongsan. Ia ka jingpule bniah halor jong ka nga ieh ha ki rang bad thei pule. Ia mynta hi dang don tang iwei iba la pynshong ia la ka jingwad bniah halor kane ka kot **Ka Burom Ba La Jah** ha ka kyrdan Ph.D.

Ka phang pdeng jong **Ka Burom Ba La Jah** ka long: "Kumno ki hap haduh katne ba man Ha ri jong nga! ...

"... kumno ki liat

ki hap: da buit thymmai ne mon sngewbha?"

U nongthoh lyngba **Ka Burom Ba La Jah** bad khamtam mynta ha kane ka kot **La Dkut Sohpet** u la pyrshang ban thir ban tai lyngba ki nia ki jutang khnang ban pynioh ha ngi ia ka jubab ia katei ka jingkylli haneng. Ka jubab ba u myllung u la ai kam shym la shu long ka nia madan ne ka nia khar ei, hynrei ka long kaba la pynshong nia halor ki khanatang ba u hi u la lum, ka jingtip ia kiei kiei baroh ha

(ii)

sawdong jong u la ka long na ka jingpule ne ki jingjia kiba ma u hi u la iakynduh. Ka jingpyrkhat bad ka bor pynshongnia kaba u myllung u don, ka la pynlah ia u ban tei ia une u mot jubab bym pat ju don ha ka history ka thoh ka tar Khasi. Kane kam dei ka jingpynroh, hynrei ka dei ka jingshisha ba ym pat don kawei pat ka jingtrei ka ban kham khraw ia kane na ka liang ka jingjrang, ka phang pdeng bad ki jingjia baroh. Une u mot ba jrang tam ha ka litereshor Khasi, (kata ha ka poitri), u don shisha tang kawei ka phang pdeng, hynrei la pynlong ia u da ki met khleh ba bun jait kiba la mih kumba la ong hi u nongthoh na ki jingthoh jong kiwei pat kum u Rabon, Homi, Soso bad On: Kine ki ieh ha ngi ki longdien ka syrngiew ban rieh tngen katto katne. Ki met khleh ki mih ruh na ka *Aeneid* u Virgil, *Divine Comedy* u Dante, *Paradise Lost* u Milton, Aristotle's *Poetics* ban jer tang khyndiat; na ka saifi pyrthei ha Ri Khasi Jaiñtia (Meghalaya) khamtam ha ka por ba dang ieng rasong ka APHLC bad hadien ruh, ha ka rukom im ki briew kumba ka paw ha ki kyrdan ba pher jong ka imlang sahang, na ka Bible bad na ki jingrwai Khasi Hymn Book ka Balang Presbyterian. Lada yn shim ia kane ka jingtrei baroh kawei kum ka jaiñ lah ban ong ba ki ksai pyngkiang te ki bun palat la ha ki rong ne dur jong ki, bad kane lehse kan long kawei ka dong na kaba lah ban wad bniah halor jong ka.

Ka Burom Ba La Jah ka dei ka drama shaphang u briew ha kaba u briew u paw kum u jingthaw ba shida ha khmat u nongshun u Blei, kata u Jom, uba haba um lah ia u Blei u trei ia u jingthaw jong u. Ka jingiaid ka phang ka dawa ba u briew u dei ban don kham shadien ha ki jingjia. Ha ki Kitab 1-3 lei lei, la shu iohi ia u briew tang ngut nget. Dei ia ki ksuid bad ka buit trei kam jong ki hapoh ka jingialam u Jom bad Ren ba ngi kham iohi. Dei tad haduh ha ka **La Dkut Sohpet** ba ngi iohi ia u briew ha ka dur ki 14 ngut, kata (7 kynthei, 7 shyrnang) bad ngi sa iohi bha ruh kumno kine ki la shah thok da kaba suk ha u Spai kum u ngap bad u Jom kum u moina. I Prof H.W. Sten kum u *conscious artist*, i la iohi lypa ba u briew uba shah jop kumta, um lah ban long u tyngshop pdeng jong ka poim kaba kum kane bad dei

(iii)

namarkata hi ruh ba u Jom Rekha ia uba ngi lah ban ong ba u long ka pdeng duh jong ka buit thaw tyngshop u la shim ia kane ka jaka. U briew ba shida u la shah shet shukor ha ki buit phnieng u Spai (ngap) namar ba u briew hi u la mon ban shah shkor ia ki nia pynbieit, ki nia ba sngew shongnia shisha, bad haba u briew u la sngewdei ia kita ki nia, da la ki kti hi u pom pynkhylllem ia ka jingkieng Sohpetbneng. Kane ka jubab ba la ai da u myllung ka iasyriem shibun eh ia ka jubab ba la pynpaw ha ka Bible: ka jingpynshoi u bseiñ ia ka Im da ki nia ba sngew shongnia. Kane ka kdew ia kaba kham jylliew ka jingpyrkhat bad kata ka long ba ka jinghap ha kano kano ka apot ka ju sdang borabor na ka jingiakren ba ha lade hi da ar ki jinglong kiba don ha u briew, ban ngeit bad leh ia ki jingai jingmut thymmai ne ban snoh beit tang ha kaba rim. Kane ka long kata kaba ha ka psychology ki ong ka *rationalization*.

Ka jingmih ba pait pnat nangne ka long ka jingkylli: hato u briew un ym hap, lada um shym la ia kren bad u ngap ne moina? Ka **La Dkut Sohpet** kam shym kren ia kane, namar ka jingsdang jong ka kam long shuh ha ka lada hynrei ha kaba la long la jia ryngkat bad ki jingioh pateng nangta.

Ka Burom Ba La Jah kynthup ia ka **La Dkut Sohpet** ka long ba la thoh ha ka Blank Verse. bad la wanrah ia ka rhythm da ka *syllabic rhythm* kaba 10 kyntien. Ka Blank Verse hi kam don ka jingtara ki laiñ hynrei ha kane ka poim, u nongthoh H. Warmphaign Sten u la lah ban wanrah da ki spah ki laiñ kiba ka tara ka long hapoh jong ki hi.

e.g. Ym slem ban sngew ba jlew ki ksew V:142

Kumta iu briew ka pynma her bun i

Ba rieh ka Sngi, um shai ba rieh u Bnai,

Ba rieh ki khlor; kat shaba tur u ur. (V:184-186)

Ki buit pyndonkam ia ki sur sawa kum Assonance, Alliteration, Consonance, ki buit batai simile bad metaphor ki long ia kiba ia pyndonkam pahuh bha. Nangta don ka jingbuh beit ia ki jingjia ha

(iv)

ka rukom ba beit beit ne ba mar khongpong. Kine ki dawa ka jingwad ba kham bniah ia kane ka poim. Khnang ban iohi ia ka style jong une u nongthoh lehse kan iarap lada yn ia nujor ia kane bad kiwei pat ki style kum ka Grand Style u Milton. Haba ngin wad bniah lehse ngin shem ba ka style kan long pynban Anti Miltonic Grand Style. Ka shong ha ki nongwad bniah ban leh ia kane.

Ryngkat bad kaba peit bniah ia ka Style ha ka liang ka jingpyndonkam ia ki kyntien (diction) lah ruh ban pyrkhāt ba kam long kaba bakla lada yn tyrva ba dei ban don ka jingpynkylla ia kane sha ka English khnang ba kiwei ruh kin tip shaphang ka jingnangsan ka Poitri Khasi. Hynrei ka kam kam long kaba suk. Ki kyntien khamtam ki adverbs ba la pyndonkam kylluid bha kim long kiba suk ban pynkylla. *

e.g. **Beb** beb.shyntur u Jom ka khih;

Khriaw khriaw ki riaw ki tmain da speh diengkhied.

Dei namar kane ka daw, I Prof. H.W. Sten I la kdew lypa ha nga ha ka 9.8.96 ba lada dei ban translate ia kane, u nongpynkylla un hap rieh tngen kham bun ha ka shatri ka jingmut (semantics) khamtam ban ia da kumwei.

Ka Shynrong (Structure)

Ka **La Dkut Sohpet** ka long ka jingpynwan dong ia ka jingtei ba kaba la ieh shipor tang shiteng shilliang ha **Ka Burom Ba La Jah Kitab 1 - 3**. Ia kane ka jinglangdong ki jingjia lah ban ioh shai kdar lyngba ki kyntien sdang jong ka Kitab I, bad kyntien kut Kitab 5 kumne:

Bu Briew u thew pyrshah hukum u Blei,

U khet jingkieng ha kliar u Sohpetbnéng.

U kwah phetrich na khmat ba iai thaba

Ba dap jingieit nylla ia la jingthaw; (I:1-4)

Haba burom ka jah, ka jah, ka jah

Kumta burom u briew bad Jom ka jah

(v)

Nongjop lano un paw? Bynriew u ap. (5:506-508)

Namar ba u myllung u dei u *conscious artist*, ki jingjia baroh ki hap bha sbok sbok ha la i jong i *jong* i jaka, bad haba lum lang ia ki baroh lah ban kren shai ba ka **La Dkut Sohpet** ka pyndap pura ia ka jylli ki jingjia. Lada yn peit ia ki jingjia kum kiba hap ha ka **blue print** ka jingpyrkhat u nongthoh yn shem ba ym shym don wat kawei ruh na ki ka ban noh kyrweng khlem da syndong lang khop.

Ka jingpyndap ba pura jong ka **La Dkut Sohpet** ia **Ka Burom Ba La Jah** ka long ruh na ka liang ba mynta la pynpaw shai kdar ka burom jongno kata kaba la jah. Baroh shikatta ki jingkylli ki la mih kum: Kaei ka jingmut jong kane ka poim ba khraw? Mano ba jah burom? Don kiba pyrkhāt ba kane ka dei ka translation ba mih na ka **Paradise Lost**. Hynrei kane ka jingpynlang ba thymmai sha **Ka Burom Ba La Jah** ka iathuh shai ka jongno bad kumno ka burom ka la jah. Ka burom u briew ka la shu jah syndet na u tang shu mar ia mynjur ban khet ia ka Tang nub Tang Jri. Ka jah syndet namar u briew (baroh 14 ngut) u dei u tyngshop rit, hynrei ka jong u Jom u tyngshop pdeng te ka jah khyndiat pa khyndiat. Ka long kaba sngewtynnad ban bud dien kumno u myllung u la pynmih bluit ia u syiem ka krem. (Ka krem ka jaka rieh uba shah jop). Haba u la mih, u la iaied leh kyrtong bha ia lade, hynrei wat une hi u la shem ba u briew ha kaba kut um donkam shuh ia u, bad kumta u la rai ban leit phai sha la ka krem maw kum u ba la jah burom.

Khublei,

'Ha Sharing Cottage'
Lumbhalang, Nongthymmai,
Shillong - 793014

M.B. JYRWA

11. Sept. 1996

(vi)

SHIKYNTIEN NA KA NONGTHOH

Ka Burom Ba la Jah da u H. Warmphaign Sten kam long ka poim kaba suk ban sngewthuh lut. Ha kane, u nongthoh u la thaiñ ni bha ia ki jingpyrkhat kiba u la lum la lang lyngba ka jingpule bad jinghikai jong u bad lyngba ki jingiashem jingiakynduh ba bun jait ha ka jingim. Ka jingtip bad jingsngewthuh bha jong u ia ka pyrkhat Khasi, ka jinglah jong u ban lum lang ia kine baroh ha ka shlem mutdur jong u ka la pynlah ia u ban ai ha ngi ia kane ka thylleng epik ba nyngkong eh ha ka histori ka literashor Khasi.

Ka Burom Ba la Jah ka kynthup ym tang ia ki jingpyrkhat jingpuson, hynrei ia ka buit thaw poitri ruh. U H. Warmphaign Sten uba dei u nonghikai, u kwah ba ki jingnoh synniang jong u kin long ki nongmuna ia ki longdien jong u. U pynpaw ia kane lyngba ka buit thaw tyngshop, ka plot, ka jinglangdong ki jingjia. U ngeit ba ka literashor ka kren ia ka jingim, namarkata lyngba kane ka poim u wad ban pyndeia ia ki jingjia bad ka jingim ha ri Khasi. Ka poim kam dei ka jingjia tang shaphang ki ksuid bad kita ki brieve ba nyngkong eh, hynrei ka don ka jingkdew ia ki bynta bapher bapher kiba long ba jia ha ka ri hi. Ka poim ka dei namarkata ka allegory.

Nga pynpaw ka jingsngewnguh kaba khraw ia I Prof. H.W. Sten ba la khlad noh na ngi. I bym shym la tyngkai ka por bad ka bor ban iarap ia nga ban sngewthuh ia katto katne ki bynta kiba kham jwat ha ka poim. I la kyntu ia nga ban buh ha ka dur ka kot ia baroh ki notes kiba nga la thoh hadien ka jingpule bniah ia ka poim. Nga sngewbynnud ba I Babu (kumba ngi ju khot sngewtynnad ia I) im don shuh bad ngi. Lada ka la long da kumwei, ma I hi in jin da la ai ka jingkynthoh halor kane ka jingkynthoh jong nga halor **Ka Burom Ba La Jah**.

Ka jingsngewnguh kaba khraw ka leit sha I Prof. I.M. Simon

(vii)

iba la sngewbha ban pyllait por khnang ban pule ia ka Manuscript bad ban ai ka jingkynthoh halor kane ka jingthoh jong nga.

Ki la don lypa ar tylli ki jingthoh halor kane ka poim. Kawei ka long ka jong u nongthoh hi kaba u la kynthup ha U Prew (1987); kawei pat kaba la thoh da u Mawrang S. Kharsyntiew (1984) kaba u la ai kyrteng Ki Khyndai Jylla. Kine ki jingthoh ki long tang halor ka Kitab I bad Kitab II. **Ka Burom Ba La Jah** mynta ka don haduh ka Kitab V. **Ka La Dkut Sohpet** ka dei ka Kitab IV bad V (1996). Ki lynnong kiba don ha kane ka kot ki ktah ia baroh san tylli ki kitab, hynrei ki long tang khyndiat eh haba ia nujor bad shibun kiei kiei kiba dei ban kren ha ka jingiadei bad ka poim.

Ha kane ka kot, ki nongpule lehse kin sngewppher kumno re ba ym shym la kdew sha I Prof. H. Warmphaign Sten (ba la khlad noh) kum u Myllung hynrei kum u Nongthoh. Ka daw ka long ba u Nongthoh hi um shym la sngewbha satia ba yn khot ia u u Myllung. U Nongthoh u la da kren shai ba um long u Nongrwai, hynrei tang u nongthoh shi beit.

Ki kritik kin sa nang mih ki ban nang thoh bun kiei kiei halor kane ka poim. Kane ka kot kaba nga thoh mynta ka long tang uwei u mawjam sha ka jingialeh ban sngewthuh ia ka. Lada ki ban pule ia ka kin myntoi katto katne bad kan pynkhih ia ki ban wad shuh shuh bad tih kham jylliew halor jong ka, kata kan pynhun ia nga.

'Ha Sharing Cottage'
Lumbhalang, Nongthymmai,
Shillong - 793014.

M.B. Jyrwa

November 4, 1997.

(viii)

Mawlai - Umjaiur

Shillong 793008

14th January, 1998

I Jingkynthoh Lyngkot

Nga sngew kmen shibun haba nga la ioh ban peit ia ka jingthoh i Dr. M.B. Jyrwa (Kong Mum) **Halor Ka Burom Ba La Jah**, ka jingthoh jong i Dr. H.W. Sten (ba la khlad).

Nga la ithuh ia i Kong Mum la slem, bad nga la tip shaphang jong i kum ka Nonghikai la kham slem shuh shuh. Nga tip shaphang ka jingbniah jong i haba i thoh ia kiei kiei, bad kam shym la pynlyngngoh ia nga haba nga la iohi haduh katno i la lah ban thir ia ki bynta kiba ki nongpule ki donkam ban tip, ba ki lah ban sngewthuh kham bha shaphang ka ryngngoh u Nongthoh kum u Nongthoh. I la leh ia kaei kaei kaba dei ban iaroh.

Nga ngeit u Keats un ym bat eh lada ngan shim kylliang khyndiat khyngoit na kaba u la thoh 180 snem tam mynshuwa: ha ka Sonnet jong u "On First Looking Into Chapman's Homer" u la ithuh kumno ba u la kham sngewthuh kham bha shaphang u Homer da kaba pule ia ki jingpynkylla jong u sha ka Ktien Phareng ia ki epic u Homer. Nga ruh nga sngew ba kaba kum kane ka jingsngew ka la rung ha nga haba nga la pule ia ka jingthoh i Kong Mum halor ka epic i Bah Sten: nga sngew ba nga la lah ban sngewthuh kham bha shuh shuh shaphang i Bah Sten lyngba kane ka *Critique* jong i. Khublei shibun, Kong Mum !

Nga kyrmen ba i Dr. Mrs. Jyrwa in dang pyndonkam ia la u khulom na ka bynta ka jingmyntoi ki Nongpule.

Ivan M. Simon

LYNNONG - 1

Ka Epik

Ia ka literashor la ju phiah borabor ha ki jaid kum ka **tragedy**, **comedy**, **lyric** etc., kat kum ki jinglong ba kyrpang ba kawei pa kawei ka jaid jingthoh ka don. Ka long kaba shisha ba kawei ka jingthoh ka pher na kawei pat bad dei kane ka jingpher kaba pynlong ia uwei u nongthoh ban ieng kyrpang na uwei pat; hynrei wat hapdeng ki jingiapher ym lah ban ong ba ki jingthoh kim ia syriem ha ki katto katne ki liang. Shisha dei halor ka jingiasyriem ba la pynshong nongrim ia ka jingphiah ia ka literashor ha la ki jong ki jong ki jaid.

Lah ban phiah ia ka literashor na ki rukom peit kiba ia pher. Kawei na kita ka long ba la phiah ia ka ha ki lai ing: **dramatic**, **lyric** bad **narrative**. Ia ka jingbiang ne em kane ka jingphiah ynnai ia kren. Hangne nga shu shim beit ia kane ka jingphiah ha ka jingiadei bad ka epik lane ksanthma. Kat kum kane ka jingphiah ka epik ka hap ha ka ing **narrative poetry**. Don lai jaid ki poitri hapoh kane ka ing kumne: epik, ballad bad romans. Kine lai ki ia pher kawei na kawei. Ka jingiasyriem jong ki ka long ha kaba kine baroh lai ki rwai shaphang ki khanatang, khanapateng bad khanaparom. Namar ba ki khanatang, khanapateng bad khanaparom ki long ka pdeng duh jong ki, bad namar ba ki khana, khamtam ki khanatang bad khanapateng ki long ka bynta jong ka mynnor, lah ban ong ba ka tynrai jong kine baroh lai ki poitri ki long ha ka mynnor. Ka mynnor ka lah ban long kaba la jngai bah kulong kumah ne kaba dang tang katto katne por. La ngeit shuh shuh ba kine ki poitri, ha shuwa ban rung ka thoh ka pule, ki la long ki jingrwai kynud kiba ki myllung ki kynud kum ki jingiathuh pateng ha ki longdien ia ki jingjia ba pher ba ma ki kum ka jaitbynriew ki la dei ban iaid lyngba. Kine ki jingkynud ki pynpaw ia ka rukom pyrkat, jingngeit, jingsngewthuh ia ka jingim, jingkmn, jingpangnud, jingsahnud, jingkyrmen bad jingagnud jong ka jaitbynriew ha ki pateng ba la leit noh. Haba dei pat ki long ki khana shaphang ki thma,

ki jingkylla ki nongsynshar, ki kam shlur jongno re jongno. Ia ki jingjia ba la iathuh khana kumta lah ban kheif kum ki mawjam ha ka histori jong kita ki briew.

La kdew haneng ia ki khanatang, khanapateng bad khanaparom kum ka pdeng ia baroh lai: epik, ballad bad romans. Kan bha lada yn kdew khyndiat ia ka jingiapher hapdeng jong ki.

Ka ballad ka dei ka jingrwai khana lyngkot. Borabor ka ballad ka sdang na ka bynta ha kaba ka khana kan poi syndon sha ka kliar duh jong ka. Kam don ha ka ki jingiathuh bniah ia ki jingjia kiba pynlong ia ka khana. Ha ka la buh beit ia ki jingjia ha kata ka rukom ba ka pynkhih ha ki nongpule ban sngew la kumba ki iohi mar khmat ia kita kiei kiei ba la jia. Ki tyngshop hangne ki kren hi da lade bad fiar eh ban iohi ia ka syrngiew jong u nongthoh. U nongthoh hi u paw tang kum u nongpyniasnoh ia ki jingjia. Ki jingkyntoh baroh ki long ha ka rukom kaba kyllum, kata ki bym da dei eh ki jingsngew ba shimet u myllung. Ka ballad ka wad ban pynpaw ia ki jingleh, ki kam ki kti ki tyngshop. Ha kaba leh kumta u myllung um don por ban da pynpaw eh ia ka dur ka dar bad jinglong jong ki tyngshop kiba long ki nongpyndep ia ki jingjia.

Ha ka ballad ka don ka jingiaiban ia ki kyntien. La ong ba kane kam dei kaba khlem jingmut, ka kam jong ka ka long ban pynmih lut ia ka jingsngew ia kaba ym lah ban leh kumta tang da ka ong ia kano kano tang shisien. e.g., "Ka waiñ, ka waiñ, la klet!" lane "Kynrup! u nongtuh pleng, kynrup!" (Tham 1936, 1972. pp 91, 97).

Ka dur ba thikna jong ka ballad ka long saw (4) laiñ. Ki laiñ ba nyingkong bad ba lai ki don phra (8) kynnoh, katba ki laiñ ba ar bad ba saw ki don hynriew (6) kynnoh. Ha ka English ka khup ka dei ban long ka jiamdien. Na kaba la kdew, ka jingthew jong ka ballad ka long: laiñ wei (1) bad lai (3) ki long iambic tetrametre lane jiamdien saw khup. Katba ki laiñ ar (2) bad saw (4) ki long iambic trimetre

lane jaimdien lai khup. Ha ka Khasi ym donkam ban da ong da ka jiamdien ne ka jiamphang namar kine kim don jingmut ei ei ha lade hi. Kaba donkam eh ha ka Khasi na ka liang ka khriang ne ka khup ka long ka jingbiang ki kynnoh. Na kine saw laiñ, tang ki laiñ ar (2) bad saw (4) ki ia tara. Kane ka pynpaw ba ka jingiatarata ki laiñ ka long kaba bit ban ym da bat pyrkhing.

Shisha kein Thei ngam tip balei,
Iaphi nga kum peit shin;
Kat phi nang phai, phi nang phyrnai —
Nga um ka dohnud hin.

(Wahlang. O.M. 1952. 1986: 21)

Ka romans bad epik ki kham jan ka jingiaidei. Baroh ar ki rwai shaphang ki kam shlur; na kane ka daw la tip ia ki da ka kyrteng heroic poetry. Ki tyngshop-puron bad khana ki ia syriem bha, tangba katba ha ka romans ka khana bad jingjia ki tyllun sawdong jong uwei u briew ha ka imlang sahlung, ha ka epik ki ktah ia baroh kawei ka jaitbynriew. Dei kane kaba pynlong ia ka epik kaba kham khraw ban ia ka romans. Kane ka ia dei bha bad ka jingbatai u Aristotle ba ka epik ka dei ka jingrwai shaphang ki kam kiba khraw, kiba ka kynjang bad lynter jong ki ki long kiba iar kat ban kynthup ia baroh lang hapoh jong kata ka imlang sahlung. Ha kiwei pat ki kyntien, u myllung thoh epik u kdew ym tang ia ki jingjia, hynrei ba kine ki jia hapoh ki saikun jong ka kolshor jong kita ki briew. Ha kaba leh kumne, u pyniasoh lang kawei ia ki jingjia bad ka histori lem ruh bad ka saiñ pyrkhatai jong kata ka jaitbynriew. Ki jingjia kiba kham paw ha ki epik ki long ka thma ka ktien, ka jingmih jong kawei ka pateng riew shai (civilization) bad ka jingkyhlym noh jong kawei pat, ki kam shlur bad jingialeh la hapdeng ki blei ne ki shipai, ka jingiaid lynti jong ka kynhun riewshlur kumba ka paw ha ka Illiad bad Odyssey jong u Homer bad Aeneid jong u Virgil.

Ia ka epik la phiah ha ki ar jaid: epik tynrai (primary epik) bad epik tynneng (secondary epik). Nga pyndonkam ia ka kyntien

'tynneng' ym ha jingthmu ba hiar dor jong ka hynrei ha ka jingthmu 'kaba kham hadien ha kaba la don ruh katto katne ki jingkylla'. La batai ba ki epik tynrai ki dei kito kiba mih na ka jingim jong ka jaitbynriew. Kane ka mut ba kita ki jingjia ba la kdew ki long kiba da jia shisha. La ong, namarkata, ba ka pyrthei Greek kumba ka paw ha ka **Illiad** bad **Odyssey** ne ka ri Bilat (Anglo-Saxon) kumba ka paw ha ka epik **Beowulf** ki long shisha kumto kumba la pynpaw ha kine ki epik. Kane kam mut ba u myllung u dei ban da im ha ki por jong ki jingjia. Ha ka jingshisha la tharai ba ia kitei ki epik la thoh kumba 200 snem ei ei hadien ki jingjia. Ka jingmut ba kyrpang jong ka epik tynrai ka long ba hangne u myllung um pynpaw satia ia lade. Kaba u leh ka long ban pynlong ia ki nongngap ban shu pdiang beit ia ki rukom pyrkhath ne dor ba la pynshong halor ka jingim ia kiba la pynpaw lyngba ki ktien bad kam u tyngshop pdeng. Dei na kane ka daw ba ym ju tip thikna kiei ki myllung jong ki epik tynrai. Wat uta u Homer ha uba la ai nam ba u rwai ia ka **Illiad** bad **Odyssey** ruh ym da lah ban pynshisha ba u dei shisha uta uba la rwai ia ki.

Ki epik tynneng pat ki dei kito kiba la thoh da ki briew kiba da tip thikna ki dei kiei. Bunsien ki nongthoh ia kine ki epik tynneng ki long ki briew kiba la nang la stad bha, kiba don la ka jong ka literashor, hynrei kiba kheif kor bha ia ki epik tynrai. Hynrei ka rukom im ha ka imlang sahang, ka jingnang jingtip, ka rukom pyrkhath jong kiba bun na kine ki nongthoh ka long ba kim lah shuh ban shu pdiang ia ki jingjia tang kumba la shu iathuh ia ki. Ki don ka bor kaba pynlah ia ki ban da ngap thuh bha, ban jiar ia ki jingmut ba rieh ha lyndet ki jingjia. Ka lah ruh ban long ba ka pyrthei jong ki riewshlur bad bakhraw batri jong ki epik tynrai kam don shuh, kumta haba ki myllung ki kwah thoh epik kim banse ban kdat noh shawei na ka liang ki jingjia bad khana, katba ki pynbud pat ia ki rukom thoh epik jong kito kiba la ha shuwa jong ki. Kaba khraw eh ka jingthoh kaba kum kane ka dei ka **Aeneid**. Hangne u Virgil u la pyrthuh bha ia ka **Illiad** bad **Odyssey** tangba ka phang jong u kam long shuh shaphang ki blei ki dken ha ka jingiasah liang jong ki, hynrei shaphang ka jingwanmih

jong ka hima Rome bad ka ingsyiem Julian kaba la long ha ka dor jong ka jingiaum snam kaba shyrkhei katta katta. Ka **Paradise Lost** jong u John Milton ka long sa kawei pat ka nuksa jong ka epik tynneng. Ka thma ka ktien ba la rwai hangne kam dei shuh hapdeng ki shipai ki swar hynrei hapdeng ki angel kiba ha ki ar liang: U Blei bad u Lucifer. Hangne ym don shuh ka jingiaum snam. Ka thma ka la long shisha da ka ktien. Ia kane la leh khnang ban shat jingmut ha ki nongpule ba ka thma kaba khraw tam ka long hapdeng ka jinglong ba hap jong u briew bad ka jingsiewspah ia u da U Khrist. Ha kaba u Milton u wanrah ia kane ka dur jong ka jingialeh, ngi iohi ba u la kynriah syndon bak na kaei ba la ju leh ha ka epik tynrai. **Ka Burom Ba La Jah** ka hap ha ka kyrdan epik tynneng. Shisha u nongthoh u la bat ia ki dustur epik kum ka 'Jingkyrpad' etc, hynrei u la kdat na ka liang ka phang pdeng kumba la leh u John Milton. U Virgil, Dante bad Milton ki long ki nongthoh epik kiba la saifi dur bha ia ka mut ka pyrkhath u H. Warmphaign Sten ha ka jingiadei bad ka epik.

La kheif ba ka **Illiad** bad **Odyssey** ki long ki nongmuna ia ka rukom thoh epik, hynrei ia kane ka jingkhraw kum ki nongmuna la kren artatien shibun da u Socrates bad Plato. Kine ki iohi ba kaba rwai shaphang ki jingjia ba la pynshong nongrim ha ki khanatang bad khanapateng ki kyntup ia katto katne kiei kiei ki bym lah ban ong ba ki long kiba shisha lut. U Plato um sngewtynnad satia ia kitei ki poim u Homer namar u pyrkhath ba ki jingjia ba la jia hangto khamtam ba ki mih na ka jingtlot jong ki blei ki dken, ym tang ba ki long ki bym myntoi ia ki briew ban tip, hynrei ki pynlong ia ki briew, khamtam kito kiba dang lung ka bor pyrkhath, ban pyrkhath ba ka long kaba bit ban pyrthuh lem kumto. U Plato u pyrshah bha ia ka jingpyrkhath ba ka poitri ka dei ka jingpyrthuh bud ia ka jingim, ka jingpyrkhath ia kaba u Aristotle pat u pynskhem bha. U Aristotle u pynpaw ba ka epik bad ka tragedy ki pyrthuh shisha ia ka jingim. Kine baroh ar ki kren ia ki kam kiba mih na ka jinglong ba bha jong kita ki briew (tyngshop) hynrei ki briew la ki bha ki don ruh sa bad katto katne ka jingtlot ne jingbakla. Kat kum u Aristotle, ka jingbha

ka iaaid lang bad kaba sniew, ka jingsngewbha lem bad ka jingsngewsih. Ka jingim hi ka long kumta. Ki brieve kiba khraw kiba la pynpaw nam ia lade lyngba ka jingkhraw jong ki, hynrei lada yn it shiah yn lap ba ha lyndet ka jingkhraw don ruh ka syrngiew jong ka jingtlot jingduna.

Kine harum ki long ki kyndon ba dei ban bud haba thoh epik.

- (i) Ka kam ka dei ban don ka jingsdang bad jingkut kaba thikna. Ki bynta ba ha pdeng ki long kiba lah ban pyniar da ki jingjia kiba ia dei dur bad kata ka jingsdang bad jingkut ba la mang lypa.
- (ii) * Ka epik ka jrong bun shah ia ka tragedy. Ka tragedy ka dei ban kut tang ha kawei ka sngi, hynrei ka epik kam shah teh ha ka por kumne.
- (iii) Ka epik ka tyllun halor ka shalyntem ki jingjia ha ka jingim uwei u tyngshop. Ym donkam ban shim lut ia ka jingim uta u tyngshop; dei ban shim tang ia katto katne ki bynta kiba donkam. Kiwei kiwei ki tyngshop ki shu iarap ban pynpaw kham bha ia uta u tyngshop pdeng.
- (iv) Dei ban don ka jingiaineh ha ki tyngshop. Kane ka mut ba ki tyngshop ki dei ban don ia kajuh ka dur, rukom, leh/kren/riam bad jinglong naduh ba sdang haduh ba kut. Ki jingduna ki ban long ka daw jong ka jingshah shitom, jingjynjar, dukha mynsiem bad shem pap ki dei ban paw bha.
- (v) Ka jingiaid jong ka kam bad jingjia baroh ki lah ban long kiba beit beit sha ka thong; lada ki kyllaiñ ruh kim dei ban bakla na ka jingkut ba la mang lypa.

- (vi) Ka epik ka pynlyngngoh namar hangne la pynlong ia ka bym lah ban long. Kane ka long kumta namar ka epik kam da donkam ban bud thik ia ki jingjia ha ki khanatang. Ka kam jong ka ka long ban pynpaw ia ka jingsngewthuh bad ban ai jingbatai halor ki jingmut ba rieh jong ki khana kiba lehse la ia tip paidbah.
- (vii) Ka epik ka pyndonkam ia ka iambic pentameter na ba sdang sha ba kut. Lada jia ba u nongthoh u pynkut ha ki ar kynnoh ha ka laiñ kaba ha shuwa, ka laiñ kaba bud ka dei ban don tang phra kynnoh kumta ba baroh ar kin long lang shiphew kynnoh.
- (viii) Ki kyntien ba pyndonkam ha ka epik ki dei ban long kiba khia, jylliew bad kit jingmut, kiba shai khlem da long kiba poh. Ki simile bad metaphor ki iarap ban pyniar ia ka jingmut ki kyntien bad ki shat jingshai halor ki kam ki tyngshop bad ruh halor ki jingthmu ba u nongthoh u don ban pynpaw lyngba kata ka epik. Ka lah ban long ba hangne yn pyndonkam ia ki kyntien ki bym ju pyndonkam ha ka ia kren ia khana man la ka sngi. Ka rukom buh ia ki kyntien kaba pher na kaba ju leh ka iarap ban kyntiew ia ka dor, dur bad sur jong ki. Ki metaphor, alliteration, assonance ki pynkyrpang ia ki kyntien bad ki pyniar ia ka jylli ka jingmut jong ki.